

SZOBOSZLAI ZSOLT (szerk.): SZOCIÁLIS FÖLDPROGRAMOK MAGYARORSZÁGON

(*Szolnok: Esély Szociális Közalapítvány Regionális Szellemi
Forrásközpont, 2001*)

Elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt fontos, sok szempontból pedig hiánypótló tanulmánykötet került ki az *MTA Regionális Kutatások Központja* – szociológusok alkotta – *szolnoki társadalomkutató műhelyéből*. A korábban jórészt csak szűk szakmai nyilvánosság figyelmét felkeltő publikációk, valamint egy a szociális földprogram társadalmi-gazdasági hátterét, működésének fontosabb országos jellemzőit bemutató kitűnő könyv (Bartal Anna Mária: *A szociális földprogramok*. Budapest: Civilitás Egyesület, 2001) után, ezúttal az érdeklődők szélesebb köréhez szóló, több év empirikus kutatásait, elméleti és módszertani eredményeit összegző, a fejlesztés lehetséges irányait és feladatait is felvázoló könyvet vehet kezébe az olvasó. A népes szerzői gárda a kilencvenes évek eleje óta rendkívül módon megemelkedett falusi munkanélküliség, a területi egyenlőtlenségek érzékelhető fokozódása, s vele együtt a szociális problémák ugyancsak *területileg differenciáltan* történő erősödése szempontjából olyannyira fontos kérdéskör komplex feldolgozására szövetkezett.

A tanulmánykötet aktualitását igazolja, hogy a rendszerváltást követő évek során a magyar társadalomban olyan új típusú jelenségek, súlyos szociális problémák keletkeztek, amelyek új kihívások elé állították a gyors átalakulásnak indult magyarországi szociálpolitikát, főként ami a munkanélküliség, különösen pedig a tartós munkanélküliség tömeges megjelenését és kezelését illeti. A mindmáig tartó súlyos foglalkoztatási válság, mindenekelőtt a hátrányos, sőt *halmozottan hátrányos*, döntően kis- vagy aprófalvas, rurális területeken bontakozott ki, ami feltételezte egy új, az aktivizálható, de a munkaerőpiacról hosszútávon vagy talán véglegesen kiszorult rétegek *célzott szociális segítségnyújtásának a szükségességét*. A területi egyenlőtlenségek talán legnyilvánvalóbb megjelenési formájaként ugyanis olyan mély szociális feszültségek alakultak ki egyes elmaradott, magas munkanélküliségű kistérségekben, hogy a lakosság jelentős része reménytelen helyzetbe került a munkaerőpiacon. *A figyelem elsősorban az újszerű produktív, azaz aktív szociálpolitikai rendszerek kialakítása felé fordult*.

Az utóbbiak sajátos és egyik legjelentősebb formájaként született meg, illetve újjá a felerősödött szociálpolitikai problémák enyhítése céljából 1992-ben, az egykori Népjóléti Minisztérium kezdeményezésére létrejött (később a Szociális és Családügyi Minisztérium támogatását élvező) *szociális földprogram*, amely a minisztérium mellett működő *Szociális Válságkezelő Programok Kormánybiztosa* által 1991-ben indított, egy a területi hátrányokat kistérségi szinten gondozó *szociális kistérségi válságkezelő program innovatív alprogramjaként* került kialakításra. A két világháború közötti időszak produktív szociálpolitikai kísérleteinek megújítását is jelentő támogatási rendszer a helyi szociális problémák kezelését, elsősorban az önkormányzatok segítségét tüzte ki célul, s ez a régi/új produktív szociálpolitikai eszköz immár tíz éve igyekszik

több-kevesebb sikerrel javítani a globalizációs folyamatoktól elmaradó, rurális térségekben élő népesség felzárkózási és fejlődési (adaptáció-innováció) esélyeit.

Az *Egy aktív szociálpolitikai modell eredményei – 1992–2000* alcímet viselő könyv döntően a szolnoki regionális kutatócsoport szociológusai által végzett, az *Esély Szociális Közalapítvány Regionális Szellemi Forrásközpont* bázisán megindult szisztematikus vizsgálatok, kutatások eredményeit foglalja össze. A *Szociális Földprogramok Magyarországon* című könyv bevezető fejezetei a program újraindítóinak ajánló, a program történetét bemutató és eredményeit értékelő írásait tartalmazza. A további fejezetek a több éven át szisztematikusan végzett hatékonyságvizsgálatok eredményeit, a földprogramban dolgozó roma népesség fontosabb jellemzőit, a résztársadalmak felzárkózási esélyeit, valamint a tartósan működő programok jellemzőit és a szociális földprogramok hálózatfejlesztéssel, referenciahelyek/programmodellek kialakításával kapcsolatos eredményeit közlik. A kutatási tapasztalatok összefoglalása után a földprogramok hálózatfejlesztő és módszertani tevékenységének bemutatása, valamint fejlesztési javaslatok zárják a kötet fő részét.

A tanulmánykötet kitűnően jeleníti meg azokat az erőfeszítéseket és eredményeket, amelyek a szociális földprogram bevezetése után születtek. A szerzők (*Lakner Zoltán, Nagyné Varga Ilona, Serafin József, Susányiné Baranyi Brigitta, Szarvák Tibor, Szoboszlai Zsolt, Veresné Péter Judit*) sokoldalú elméleti, s főként empirikus kutatásai nyomán, *Szoboszlai Zsolt* értő szerkesztésében, a *Szociális és Családügyi Minisztérium* támogatásával olyan szakszerű, részben gyakorlati célokat szolgáló kézikönyv, részben tudományos érdeklődésre is számot tartó munka készült, amely megfelelően reprezentálja a tíz éve indult, Délnyugat-, illetve Kelet-Északkelet-Magyarország tíz megyéjének leginkább hátrányos helyzetű kistérségeiben, a siklósi–sellyei aprófalvaktól a Cserehátig, a zalai és külső perifériáktól a szabolcsi, borsodi, békési vagy éppen szolnoki és más válságövezetek kistelepüléséig több mint 300, a földprogram által érintett településre irányuló szociálpolitikai tevékenységet döntően szociológiai, de legalább ennyire szociálgeográfiai és szociográfiai szempontú megközelítésben. A vállalkozás jelentőségét húzza alá az is, hogy a földprogram által kedvezményezett családok száma országosan mintegy tízezerre tehető, s közülük mintegy 40 százalék (számszerint négyezer) a minisztérium által támogatott programba bevont cigány származású családok aránya és száma. Az utóbbi egyben azt is jelzi, hogy a célterületek települési jellemzői, valamint a program eszközközpontja és működési módja alkalmassá teszi a földprogramot arra, hogy *etnikai megkülönböztetés nélkül*, nagy arányban nyújtson segítséget a cigány lakosság számára, amely tényleges népességarányánál jóval magasabb mértékben szerepel a szociális földprogram megkérdőjelezte és feltehetően összes résztvevője között.

A szerzők jóvoltából a kötetben szereplő tanulmányok meggyőzően bizonyították, hogy a foglalkoztatási és a szociális válság által fokozottabban sújtott rurális, halmozottan hátrányos térségekben és településeken olyan *produktív programokkal* lehet csak tartós eredményeket elérni, amelyek aktív és értékteremtő közreműködésre kényszerítik a benne résztvevőket. Más szóval az *elsődlegesen szociális természetű támogatási tevékenységet jelentő program* révén a támogatott családok az elérhető segélyezéshez képest jelentős, saját munkájuk által teremtett többletbevételhez jutnak természetben vagy pénzben. Az ilyen jellegű szociálpolitikai eszközöknek az eredményességét és sikerét bizonyítják egybecsengően az egyes tanulmányok, a kötet egésze

pedig hosszú távú célként is helyesen sugallja azt, hogy a társadalmi szükségletekre épülő szociális földprogram aktivizáló szociálpolitikai eszközként egyre több hátrányos helyzetű településen válhat a helyi szociálpolitika részévé. A program hatékonysága viszont megköveteli a támogatási rendszer forrásainak a növekedését, és a folyamatos módszertani fejlesztési tevékenységet.

Az előbbiekből következően a földprogram tartalmának tehát hosszú ideig a jövőben is arra kell irányulnia, hogy a mezőgazdasági termelésre alkalmas vagyonnal nem, vagy azzal kismértékben rendelkező, azt hatékonyan működtetni nem tudó, szociálisan hátrányos helyzetű családoknak teremtsen megélhetési, életminőség-javító, egzisztenciateremtő lehetőségeket és esélyeket kedvezményes szolgáltatásokkal, juttatásokkal a háztáji jellegű kistermelésre, illetve állattartásra, az egyéni és közösségi, valamint a helyi erőforrások mind hatékonyabb kihasználásával. Az utóbbi gondolatok kifejtésére alapozódik Szoboszlai Zsolt *A szociális földprogram hatékonysága* című terjedelmes, szerteágazó, mintegy az egész könyv tartalmi vázát alkotó tanulmánya, valamint a *Tartósan működő szociális földprogramok, referenciahelyek és programmodellek* című elméleti és empirikus problémákat egyaránt kifejtő, a regionális szempontokat fokozatosan érvényesítő írása. Ugyancsak említést érdemel a kisebb terjedelmű, de fölöttébb fontos, a Békés, a Hajdú-Bihar és a Jász-Nagykun-Szolnok megyékben a cigánynépességnek a szociális földprogramban való részvételét vizsgáló, kifejezetten empirikus jellegű, szociológiai megközelítésű tanulmánya, amely a szociális földprogram résztvevőit és a program hatásait a *roma kedvezményezettek* szemszögéből, alapvetően a *cigány almlinta* értékei szerint elemzi kérdőíves vizsgálat alapján, három alföldi megyében, ahol az almlintákban szereplők átlagosan 30,8 százaléka a romák soraiból került ki.

Szarvák Tibor a *Résztársadalmak felzárkózási esélyei* című tanulmányában Békés, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád és Zala megyékben végzett ugyancsak lakossági kérdőíves szociológiai vizsgálatai alapján kutatja a felzárkózási és fejlődési esélyeket ebben az öt, a területi egyenlőség különböző dimenzióival jellemezhető megyében, alaposan szemügyre véve a szociális földprogramban résztvevők, a szociális program modernizációs aspektusaira, az újrafoglalkoztatás lehetőségeire, a kitörési pontokra, s nem utolsósorban a kistelepülési stratégiák és az információs társadalom összefüggéseire. Inkább az elméleti és módszertani kérdéseket, a szociális földprogramok alkalmazásával és fejlesztésével kapcsolatos hasznos tudnivalókat, gyakorlati kérdéseket feszeget átfogó szociálpolitikai összefüggésekben Nagyné Varga Ilona *A szociális földprogramok hálózatának fejlesztése* című tanulmányában, akárcsak a Serafin Józseffel és Szoboszlai Zsolttal közösen írt következő, a *Fejlesztési javaslatok* címet viselő rövid közleményben. A kötet gyakorlati hasznosíthatóságát segíti a terjedelmesebb függelék, amely fontos áttekinthető adatokat, Cégénydányád, Kázmárk és Tiszabura és Méra településekről szóló esettanulmányokat tartalmaz Susányiné Baranyi Brigitta, Sarvák Tibor és Veresné Péter Judit tollából. A függelék a program újraindítóinak ajánló, a program történetét bemutató és eredményeit értékelő írásait (Lakner Zoltán, Serafin József, Nagyné Varga Ilona) tartalmazó bevezető részekkel együtt, mintegy keretbe foglalja a tudományos-szakmai eredményeket közreadó tanulmányokat.

Összességében olyan újszerű, sajátosan komplex műfajú tanulmánykötetet tart a kezében az olvasó, amely nemcsak napjaink egyik súlyos szociálpolitikai kérdésében

mond fontosat, nemcsak az eddig jórészt szűk szakmai nyilvánosságnak szóló információkat teszi hozzáférhetővé rendszerezett, olvasmányos formában, hanem az ötéves kutatási időszak eredményei révén ez a rendkívül rokonszenves munka széleskörű döntéshozói és előkészítői háttér, s ezért a programfejlesztők, a kutatók és a gyakorlati szakemberek számára is hasznos lehet. Talán a vállalkozás legnagyobb érdeme éppen a „sokműfajúság”, a *műfaji komplexitás*, jóllehet a szerzők szinte kivétel nélkül szociológusok, társadalomkutatók, mégis a döntően szociológiai megközelítés szerencsésen társul a szociálgeográfiában és szociográfiában alkalmazott módszerekkel, miközben a területi tudományok elvárásai is mindvégig érvényre jutnak. Mondhatni, hogy miközben a könyv tudományos jellegű munka, bizonyos értelemben formáját és tartalmát tekintve legalább ennyire a szociográfia számos jellemzőjét és jó hagyományait is magában hordozó feldolgozás, amely kifejeződik az alkalmazott formai-tartalmi megoldásokban, a fekete-fehér fényképek közreadásában, s nem utolsósorban izgalmas és olvasmányos jellegében. A tanulmánykötet a szűkebb szakmai körök érdeklődésén túl, minden bizonnyal az érdeklődők szélesebb körének a témairánt újabban megélénkült figyelmét is felkelti.

